

ARTIKKEL 7

Salmen i skulen - pugg, poesi eller pietet?

Vigdis Berland Øystese

NLA Høgskolen

Samandrag: Artikkelen omhandlar salmesjangerens plass i læreplanane for den norske skulen, frå M74 og fram til arbeidet med Fagfornyinga 2020. Dei eldste planane vier salmen stor plass som kjelde til kunnskap, oppleving, fellesskap og forståing. Enkeltalmar er lærestoff, og elevane skal kjenna sjangeren og fleire salmediktarar. I dei seinare planane (KL6 og 2020-planutkastet) er ikkje salmesjangeren nemnd.

Dei meir generelle måla og «kjerneelementa» i KLo6 og 2020-utkastet, utelukkar likevel ikkje salmen og andre sjangrar frå skulens arbeid. Jamvel om det historiske perspektivet etter kvart er svekka, peikar også dei seinare planane på den viktige historiske og kulturelle plassen kristendommen har i vårt samfunn. Det er difor legitimt å innlemma salmen i lærestoffet.

Artikkelen argumenterer for at salmane kan ha mykje å bidra med både i KRLE og andre fag, særleg norsk. Men sidan salmane ikkje vert spesifikt nemnde, er det naudsynt at nokon viser eit engasjement for den rike kjelda salmen er både historisk, kunnskapsmessig, estetisk og eksistensielt. Jamvel om fritaksrettane har gjort mange lærarar usikre på salmesongen, er det framleis mogleg å oppleva salmen som kunstnarleg eining mellom musikk og tekst, og som emne for djupnelæring og diskusjon.¹

Nøkkelord: NLA Høgskolen, salme, læreplan, KRLE, norsk, tverrfagleg, djupnelæring

¹ Artikkelen vart ferdigstilt før læreplanane låg endeleg føre. Dei delane av utkastet som det vert vist til, avvik likevel ikkje vesentleg frå den endelege utgåva av planverket.

Sitering av denne artikkelen: Øystese, V.B. (2020). Salmen i skulen. I Hagesæther, G., Innerdal, G. & Kvam, B. (Red.), *NLA Høgskolen. Fagutvikling og sjølvforståing på kristen grunn* (s. 186–212). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.102>
Lisens: CC BY-NC-ND.

... de har fulgt meg siden jeg var barn – en sterk arv, en kondensert, kollektiv energi, rett og slett, melodier som har overlevd generasjoner. Teksten, også, handler om fundamentale ting (Tord Gustavsen, musikal).²

Salmen har ikkje det beste ryktet i skulehistoriar, ikkje minst fordi «salme» og «pugg» nærast har vore sysken-ord. Mange som har levd ei stund, kan fortelja om vanskelege tekstar som skulle lærast utanåt og seiast fram av eleven ståande ved pulten. No var ikkje salmar det einaste ein skulle pugga i den gamle skulen, men likevel vert déi ofte heftande ved denne innlæringsmetoden. Samtidig møter ein også menneske som er takknemlege for songane dei lærte slik. Salmane er blitt ei åndeleg niste på livsferda.

Folkeskulen var eit barn av kyrkja, og opp gjennom hundreåra har dei to institusjonane vore tett samanknytte, endå banda mellom dei gradvis har losna. Særleg dei siste tiåra har avstanden blitt tydeleg, og ved skiljet mellom kyrkje og stat (2017) var brotet definitivt. Dei kristne verdiane i skulen er no heimla i kulturelle og historiske føresetnader. Det tradisjonelle kristendomsfaget er erstatta av KRLE (kristendom, religion, livssyn og etikk). Medan tidlegare læreplanar hadde utførlege lister over salmar som høyrde heime i undervisninga, er sjangeren no, i beste fall, berre omtalt sporadisk og generelt.

Salmen er likevel ein aktuell sjanger, ikkje berre i gudstenestesamheng, men t.d. på konsertar og plateinnspelingar. Den norske kyrkja fekk ny salmebok i 2013, og ho vart «innsungen» gjennom sakte-tv-programmet «Salmeboken minutt for minutt».³ Det vert stadig lansert nye salmar, og hausten 2018 kom bind fire i *Nytt norsk salmeleksikon*. (Holter m.fl. (red.) 2011–2018). Men har salmen noko i skulen å gjera? Denne artikkelen vil drøfta den problemstillinga og, kanskje ikkje uventa, argumentera for at det framleis er gode grunnar for at salmar kan ha ein plass på undervisningsplanane, og ikkje berre i KRLE-faget. Kanskje kan NLA Høgskulen kjenna eit særleg ansvar for å formidla den viktige salme-arven, og bidra til at salmens aktualitet vert synleg i skulen.

² Tord Gustavsen, musikal, om salmar; intervju av Olav Egil Aune i *Vårt Land* 29.aug. 2018:16.

³ NRK 2014.

I artikkelen vil eg studera kva læreplanar dei siste 50 åra har sagt om bruk av salmar i skulen, med særleg vekt på endringane på 2000-talet og arbeidet med *Læreplan 2020* eller *Fagfornyninga*. Hovudtyngda vil liggja på KRLE og norsk-faget, men eg vil også ha utblikk til nokre få andre fag og emne. Eg vil freista seia noko om dei tre viktigaste kategoriane i didaktikken: undervisningas kva (innhaldet, herunder ei kort drøfting av salmesjangeren), kvifor (grunngeving for bruk av salmen i undervisninga) og korleis (døme på gjennomføring) (Gundem 2011: 22).⁴ Dette arbeidet gir diverre ikkje rom for ei undersøking av aktuell salmesongpraksis i skulen, endå det ville vera eit sær sars godt studieobjekt, til dømes i samband med ei masteravhandling i lærarutdanninga, både i PEL, KRLE, norsk, musikk og andre fag⁵.

Salmen - ein «vanskeleg» sjanger

I Skandinavia brukar vi omgrepet «salme» både om dei bibelske salmane og om dei songane ein vanlegvis brukar i gudstenesta, medan ein elles i Europa gjerne skil mellom desse t.d. «Psalm, Lied» (tysk), «psalm, hymn» (engelsk), «psaume, cantique» (fransk) (Holter 1991: 229).

Det finst ulike forklaringar på kva ein salme er; den enklaste er å slå fast at ein salme er ein tekst og melodi som står i ei salmebok. Men salmebøker finst det mange av, frå ulike tider og samanhengar, og tilfanget i dei er mangfaldig. Til dømes har tekstar og melodiar som tidlegare vart kalla «åndelege songar» og som hovudsakleg vart sungne på bedehus o.l., no fått plass i salmeboka til Den norske kyrkja. Her finn ein også tone-sette «verdslege» dikt som kan brukast i gudstenesta. Også utanfor den kyrkjelege konteksten finn ein «salme» brukt som nemning; Bjørnstjerne Bjørnson skreiv naturalistiske salmar, t.d. «Ære det evige forår i livet»

4 Disse kategoriane byggjer på Johann Amos Comenius' *Didactica Magna* (1628–1632). Dei er blitt noko endra og varierte i seinare didaktiske verk.

5 Dei to nyaste undersøkingane av salmesong i skulen omfatta berre få skular: Beckmann og Breistein studerte seks skular i Agder i 2006, Jan Røshol tre skular i eit område av Bergen (hovudfagsoppgåve, 2007).

(Bjørnson 1880),⁶ og lyrikaren Tor Jonsson gav ut diktet «Kvardagssalme» (Jonsson 1948).

Somme vil avgrensa «salme» til dei tekstar og melodiar som har ein liturgisk funksjon i ei gudsteneste, noko som ikkje er ei eintydig avgrensing, men gjenstand for diskusjon både i forhold til kontekst og smak. Mange salmebøker har også vore eksplisitt adresserte til t.d. heim og skule,⁷ og har ikkje vore utelukkande meinte for gudstenesta.⁸

Gt-forskaren Sigmund Mowinchel hevda i ein skilsetjande artikkel at ein ekte salme skulle vera sakrifiell (Mowinckel 1927). Medan Gud vender seg til kyrkjelyden gjennom dei sakrale ledda: ordet og sakramenta, kan kyrkjelyden venda seg til Gud gjennom dei sakrifielle ledda som bøn og song.

Teologen Ingemann Ellingsen peikar på fem krav som kan stillast til ein salme, nemleg dogmatiske (samsvar med kyrkja si lære), poetiske eller kunstnarlege, krav til det hjartelege (dei skal vitna om tru og byggja fellesskap), krav til det folkelege og til det liturgiske (fungera som ledd i gudstenesta) (Ellingsen 1980: 195–202).

Ein kan også føya til eit krav til det musikalske. Jamvel om termen «lesesalme» vert brukt, skal ein salme kunna *syngjast* av kyrkjelyden. Melodien må difor høva for fellessong. For at flest mogleg skulle kunna syngja med, har ein gjennom hundreåra brukt kjende melodiar til salmetekstane, og eldre salmebøker brukte salmetonane om att til fleire tekstar. Slik fekk kyrkjelyden eit repertoar av kjernesalmar som vart repetert år etter år. I moderne salmebøker finn ein døme på gjennomkomponerte

6 Dette er ein av tre salmar i samlinga.

7 Medan *Nynorsk salmebok* i 1925 hadde undertittelen *for kyrkja, heim og møte*, vart seinare utgåver heitande *Nynorsk salmebok for kyrkja, heim og skule*. (T.d. «Fjorde opplaget. Oslo: Det Norske Samlaget. 1949.) I tittelen til bokmålssalmeboka frå same tida vert derimot berre det kyrkjelege sambandet understreka: *M.B. Landstads Kirkesalmebok revidert og forøket [...]. Norsk Salmebok*, 2013, har teke «skule» bort, og er for «kyrkje og heim». Det evangelisk-lutherske kyrkjefundament nyttar framleis *Salmebok for kirke, hjem og skole* (1995. Oslo). Også hjå kyrkjefundamentet DELK er salmeboka knytt til kyrkja, heimen og skulen.

8 *Den Forordnede Nye Kirke-Psalme-Bog* (Kingos salmebok), Kbh. 1699 var eksklusivt tiltenkt gudstenesta. Det vart utarbeidd ei eiga salmebok for heimens obligatoriske andaktsøvingar, *Den Forordnede Huus-Andagts-Psalme-Boog*, Kbh. 1703, der t.d. Kingos morgon- og kveldssalmar kom med. Hussalmeboka fekk lite gjennomslag. *Barnesalmeboka* (1999. IKO) som inneheld 333 salmar for born frå seks til tolv år, er eit nyare døme.

salmemelodiar og melodiar med uvanlege sprang og forløp og avansert rytmiikk, noko som krev mykje både av songarar og akkompagnatørar.

Den danske litteraturvitaren Erik Skyum-Nielsen nemner fire dimensjonar i salmen som spelar saman i ein funksjonell heilskap: Det poetiske: «ordenes kunst og dermed den enkelte salmes SKØNHED»; det teologiske: «tekstens evne til at udtrykke kristendom, at rumme TRO»; det folkelege: «potentialet som menighedens svar på FORKYNDELSEN» og det musikalske: «sammensmeltningen af ord, toner og rytme til KROP» (Skyum-Nielsen 2014:17).

Han stiller så opp tre kriterium for salmen som ideelt sett bør vera inklusiv og pronominell dvs. blotta for private referansar og situasjonsbundne stemningsytringar, og samstundes i stand til å etablere eit *no* og *her*, og eit *eg* eller *vi*. Salmen bør dernest vera rituell, dvs. i stand til å føya seg inn i heile gudstenestekonteksten av bilete, handlingar og ord, og ha eit forløp eller ein komposisjon som viser samanhengen i truslivet. Salmen må også vera tradisjonell; det må vera tydeleg at det er kyrkja eller kyrkjelyden sin tekst, han må synleggjera kristendommens karakter (Skyum-Nielsen 2014).

Fleire av dei nemnde forståingane av og krava til salmen reiser problem i samband med salmens plass i skulen. Etter kvart som banda mellom skule og kyrkje har losna og til sist er kutta, vert ei liturgisk og strengt kyrkjeleg forståing av kva ein salme er, nærast ubrukeleg for undervisninga i KRLE. Korkje utøving av tru eller forkynning til tru har plass der. Salmen er ein kombinasjon av tekst og tone og skal først og fremst realiserast gjennom song. Dette kan kvalifisera til utøving av religion. Skal ein difor syngja ein salme i skulens regi, til dømes på ei skulegudsteneste eller i ein time på skulen, må heimane orienterast slik at fritaksretten kan bli innfridd, og songen må kontekstualiserast som noko anna enn truspraksis (Sødal 2009: 141).

Om ikkje alle kan syngja med, kan ein lytta til ei musikalsk framføring av salmar. Dette fell inn under «å læra om», som ein kan driva med i skulen. Ein kan også lesa ein salmetekst for å forstå kva som står i han, eller setja seg inn i salme- og songhistoria. Ei sakrifisiell forståing av salmen, eller etablering av eit kollektivt «eg» eller «vi» høver dårleg med skulens føremål, og dei atterhald som gjeld truspraksis. Men det er mange av

nummera i til dømes i *Norsk salmebok* 2013 som ikkje svarar til dei strenge kriteria over, og som korkje er dogmatiske eller sakrifisielle. Om dei er folkelege eller «hjarstelege» slik Ellingsen krev, kan sjølv sagt diskutertast.

Bruken av kristne julesongar i skulen har vore eit stridstema i adventstida dei siste åra. Det finst ulike meiningar om dette. Marit Rong, professor ved Høgskulen på Vestlandet, hevdar at å syngja julesongar ikkje er religionsutøving, men tradisjonsformidling (Rong 2017). Salmediktaren Eivind Skeie er ikkje samd: «Å syngje er noe dypt personlig. Det er vanskelig å syngje en salme eller religiøs tekst uten å ta del i en religiøs praksis» (Friestad 2017).⁹

Beckmann og Breistein skilde i si undersøking av songpraksis i KRL-faget i seks skular i Agder 2006 mellom eit pragmatisk musikk syn som ser på salmesong i skulen som noko anna enn song i kyrkja og dermed meir eller mindre uproblematisk for undervisninga, og eit prinsipielt syn som meiner all religiøs song og musikk vil bera med seg verdiar og intensjonar som ikkje alltid samsvarer med skulens føremål. Dei fann at alle skulane heldt på tradisjonen med julegudstenester som del av juleavslutninga for elevane. Dette vart sett på som ein del av samarbeidet mellom skule og kyrkje, og omfatta julesongar, både som framføring av klassar, og som fellessong (Beckmann, Bjørnestøl & Breistein 2007: 28; Breistein 2010: 232).

Mange av lærarane uttrykte likevel at dei var utrygge når det galdt salmevalet. Dei var redde for å bruka songar som kunne bli oppfatta som forkynnande. Jamvel om KRL-planen frå 2005 tydeleg viste til song og musikk som ein arbeidsmåte i faget, og lærarane såg på musikken som ein viktig del av religionsundervisninga, var både rektorar og lærarar meir forsiktige med den religiøse songen og musikken enn tidlegare (Beckmann & Breistein 2007: 30).

Dette samsvarer med funna i vurderinga av Reform 97 som forskarar ved NLA gjorde på oppdrag frå Noregs forskingsråd. Her såg ein m.a. på kor ofte lærarar bad bøner, gjerne bordbøn, eller song salmar saman med elevane etter at fritaksretten vart innført. «Undersøkelsen viser at både på småskole-, mellom- og ungdomstrinnet synger og ber lærerne langt

9 Sjå òg Rong, Marit 2017. Også gjengitt på Verdidebatt i *Vårt Land*, des. 2017.

sjeldnere sammen med elevene i klasser med fritakselever enn i klasser uten» (Hagesæther, Sandsmark & Bleka 2000: 111).

Ein vanske for salmesongen i skulen er at mange lærarar ikkje er kvalifiserte for å undervisa i kristendom eller KRLE. KRLE er ikkje lenger eit obligatorisk fag i lærarutdanninga, men element frå KRLE er obligatoriske emne under PEL (pedagogikk og elevkunnskap, profesjonsfag). Lærarstudentar kan også velja å studera KRLE-faget heilt opp til masternivå. Likevel er det mange lærarar som ikkje kjenner fagets innhald godt nok, eller dei føresetnader og moglegskapar som ligg i planane. Men diskusjonane omkring julesong og gudsteneste, og omkring reservasjonsgrunnar og salme-usemje, har få gått glipp av. Mange KRLE-lærarar har difor lite frimod i faget, og omgangen med planar og lærestoff blir avgrensa.

Jamvel om salmane er laga for å syngjast, vil eg i det følgjande først og fremst sjå på salmen som tekst, også fordi eg vil via merksemd til bruken av salmar i norskfaget. Det er tekstane som først og fremst har fått eit dårleg rykte i puggeskulen, medan det kanskje er melodiane som har mykje av æra for at salmen framleis står høgt i kurs også utanfor kyrkjerommet.

Salmane og skulens læreplanar

Ulike salmar har vore brukte i klasserommet. Salmetilfanget der var identisk med det kyrkjelege i fleire hundreår. I læreplanane på 1900-talet vart somme salmar peikte ut som lærestoff i skulen. Seinare er utvalet snevra inn, og det har danna seg ein kjerne av «sentrale» salmar som er blitt repeterte i songsamlingar for skulen. Mellom desse er først og fremst songar med eit naturlyrisk innhald, t.d. knytte til dags- og årstidene, songar om folk og land og salmar knytte til høgtidene (Rong & Holter 2014).

I det følgjande gjennomgår eg kort kva nokre av dei siste 50 års læreplanar for norsk grunnskule seier om bruk av salmar.

M87 og M74

Ei av målformuleringane for kristendomskunnskap i *Mønsterplan for grunnskolen* (M87) slår fast at undervisninga i faget skal ta sikte på «å gje elevane kjennskap til og utvikle evna til å oppleve salmar, kristne songar

og kyrkjemusikk» (M87:102). M87 tilrår at kvar elev skal få ei salmebok, og framhevar song og salme som lærestoff og som kjelde til oppleving og fellesskap:

Song og musikk står sentralt i kristendomsundervisninga, og høyrer med under alle hovudemna. Salmar, kristen song og musikk er og ei viktig kjelde til å forstå kva kristendommen har å seie for einskildmennesket og for det kristne fellesskapet. Elevane må få kjennskap til eldre salmedikting og til det som skjer i det kristne song- og musikklivet i dag. Ved å lytte til kyrkjemusikk og syngje songar og salmar kan elevane aktiviserast og oppleve noko saman. Det er viktig å samarbeide med lærarane i musikk (M87:104).¹⁰

Underemnet «mennesket og den kristne trua» peikar på at faget «må syne korleis kristendommen har vore til inspirasjon for kunstnarar og forfattarar opp gjennom tidene» (M87:109). I arbeidet med det lokale kristenlivet skal også songen løftast fram.

M87 har ei rettleiande liste over salmar og songar knytte til hovudemna i kristendomsfaget. Av dei 75 salmane på lista er det berre fire som ikkje står i det som den gongen var ei ny salmebok i Den norske kyrkja, *Norsk Salmebok* (NoS 1985), den første felles salmeboka for både nynorsk- og bokmålskyrkjelydar.¹¹

Det som overraskar mest, er kanskje kor mange av salmeforslaga i M87 som er personlege på det viset at det er eit «eg» eller «vi» som sluttar seg til den kristne budskapet eller vender seg til Gud. Mange av songane er like mykje sundagsskulesongar som dei er skulesalmar. Det er også overraskande at det er så få meir allmenne salmar på lista, som t.d.

10 Under omtalen av musikkfaget er ikkje salmen nemnt særskilt, men det blir peika på at elevane skal få kjennskap til korleis musikk er forankra i kultur og historie, og at noko av tilfanget kan hentast frå og knytast til andre fag (M87: 253). Planen for musikkfaget peikar på at song høver særleg godt til samarbeid med andre fag, her er kristendomskunnskap, orienteringsfag og norsk nemnde særskilt (M87: 258).

11 Dei fire er «Gud, lær meg å se» (nr. 326 i *Norsk Salmebok* 2013), «Han har den hele vide verden i sin hånd», «Søk først Guds rike» og «Vi tar hverandres hender».

morgon- og kveldssalmar, årstidssongar og songar om folk og land.¹² Men kanskje har ein tenkt at desse tilhørde det allmenne songrepertoaret som hadde tilstrekkeleg rom elles i skulen, t.d. i songbøkene som vart brukte i musikkfaget.

Lista over salmar i *Mønsterplan for grunnskolen 1974* (M74: 91–93); er vesentleg lenger enn lista i M87. Planen seier at salmar og songar skal brukast som «lærestoff» på alle stega. Under «læremiddel» peikar planen på at salmeboka skal vera ei bruksbok meir enn ei lærebok (M74: 95), slik kjem det tette sambandet mellom kyrkje og skule klårt til uttrykk.

L97

I plan for «kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering» i *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen* (L97) spelar salmar og songar ei tydeleg rolle, både under den historiske gjennomgangen av kristendomsfaget som seier at «Bibel, katekisme og salmer stod sentralt i undervisningen» (L97: 90), og i dei aktuelle delane. Det estetiske aspektet ved religionane er vektlagt, m.a. salmar og songar som «skal følge arbeidet med faget på alle årstrinn. Utover angivelsene i planen utarbeides det en egen veiledende fortegnelse over salmer og sanger som egner seg særlig godt for bruk i faget. Sanger fra andre religiøse og livssynsmessige tradisjoner vil også finnes her» (L97: 91).¹³ Den rettleiande lista kom ikkje med i sjølve planverket, men finst i *Kildesamling 1999* (s.12–27). Her er

12 Salmane i NoS er organiserte i ni hovudkategoriar med ei rekkje undergrupper. Salmeforslaga i M87 plasserer seg slik i desse kategoriane. «Kyrkjeåret»: Her finn vi 19 salmar, dei fleste knytte til jula og påsketida. «Gud vår Skapar og himmelske Far»: Sju songar, mellom desse «Herre Gud, ditt dyre namn og ære» og «Vår Gud han er så fast ei borg». «Guds nåde i Kristus»: 19 salmar. Her finn vi t.d. tre misjonssalmar, mellom dei «Din rikssak Jesus være skal». «Kyrkja og gudstenesta»: 15 salmar. «Livet i Guds verd»: 10 salmar. Tre av desse er i undergruppa «kjærleik og teneste», to i «forvaltaransvaret», ein i «rettferd og fred». Berre éin salme er knytt til «årstidene», og ein til «dagstidene», i tillegg har ein to salmar i gruppa «folk og fedreland». «Den kristne vona»: Ein salme, «Eg veit i himmerik ei borg». «Prosesjonssongar og bibelviser»: To songar. «Liturgiske songar» og bøner: Ein. Ingen «bibelske salmar» er tekne med.

13 Lista finst i Rasmussen, Tarald & Einar Thomassen (red.) 1999. *Kildesamling. Kristendoms-kunnskap med religions- og livssynsorientering. Tilleggshefte*, Nasjonalt læremiddelsenter. 33 salmar er lista opp, alle frå *Norsk Salmebok* 1985. Salmediktarane planen nemner med namn, er representerte. Salmelista er delt kronologisk i tre bolkar. 15 salmar er frå før 1800. Ti salmar er frå 1800-talet; her er tre av Grundtvig og fire av Blix, men ingen av M.B.Landstad. Siste bolken inneheld åtte salmar frå 1900-talet.

nokre få døme, med notar, på songar frå islamsk (1), jødisk (2), hinduistisk (1) og buddhistisk (3) tradisjon. Dei 33 salmane frå «kristendommen» er henta frå *Norsk Salmebok* 1985. Lista over salmar er ordna kronologisk, truleg for å forankra salmevalet som historisk representativt. Her er færre «personlege» salmar enn i tidlegare lister, men det finst døme også på slike, t.d. «Skriv deg Jesus på mitt hjerte» («før 1800», midtstrofa i Thomas Kingos store langfredagssalme, som har fått status som sjølvstendig einstrofig salme) og «Med Jesus vil eg fara» (av Elias Blix, «1800-tallet»).

Eitt av måla for «småskoletrinnet» lyder: «Elevene bør lære – gjerne utenat – sentrale jule- og påskesanger» (L97: 94). I tredje klasse skal «norsk salmeskatt og kristen sangtradisjon, bl.a. en samisk kristen barnesang, og minst én sentral salmedikter» vera med (L97: 97). Songar frå andre religionar og trussamfunn enn statskyrkja høyrer òg med i undervisninga.

Også på mellomsteget og ungdomssteget kling salmane med i planarbeidet saman med kyrkjeleg musikk frå fleire verdshjørne og historiske epokar.¹⁴ For sjuande klasse er planen spesifikk når det gjeld salmar. Under «eldre kristendomshistorie» vert Luthers salmar trekte fram, og under «kristen tro og etikk»: «Ulike typer musikk og sang som gir uttrykk for tro/ hengivelse/ lovprisning, med bruk av eksempler fra Petter Dass, H.A. Brorson, N.F.S. Grundtvig, Elias Blix, Lina Sandell, Svein Ellingsen og Eyvind Skeie» (L97: 102). Åttande klasse under «ulike kristendoms-tolkningar» har med «Salmene som religiøst og poetisk uttrykk i lutherdommen» (L97: 106). Niande klasse tar med liturgisk musikk frå ortodoks og katolsk tradisjon, og for tiande klasse vert «Bibelens betydning for skjønnlitteratur og språk» framheva (L97: 108).

Kunnskapsløftet 2006

Kunnskapsløftet 2006 (LK06) er kjent for sine mange læringsmål. Planen listar opp kva elevane skal kunna etter fjerde, sjuande og tiande klasse. Mange har kritisert planen for å vera altfor innhaldsrik. Skuleåret blir eit

¹⁴ Eit døme: 5. klasse: «ulike typer musikk og sang som gir uttrykk for tro/hengivelse/lovprisning, med bruk av eksempler fra en kantate av Bach, en negro spiritual, gospel, musikk fra en katolsk messe fra før 1800 og fra en moderne søramerikansk messe» (L97: 99).

race for å koma gjennom alt som krevst. Det blir hevda at planen legg opp til overflatisk gjennomgang av mange emne.

Faget som etter 2013 heiter Kristendom, religion, livssyn og etikk (KRLE), har hatt ulike namn og posisjonar i læreplanverket. Etter 2000-årsskiftet har det vore endringar i 2002, 2005, 2008, 2015 og 2016 (der «sirkumpolare urfolks religioner» og «andre urfolks religioner» er nye hovudområde).¹⁵ Akkurat i 2006 kom det altså ingen ny RLE-plan. Men læringsmåla innanfor området «kristendom» er lite brigda.

Planen for KRLE (tidlegare RLE og KRL) i LKo6 seier lite om salmar og kristen song og musikk. Men eitt av måla for «kristendom» etter fjerde årssteget er at elevane skal kjenna til kristen salmetradisjon og eit utval songar, også samiske (LKo6: 6). Etter sjuande trinn skal elevane kunna presentera ulike uttrykk frå kunst og musikk knytte til kristendommen. Her er også sentrale kristne tekstar nemnde som grunnlag for samtale, og faget skal bidra til refleksjon over forholdet mellom Bibelen og språk og kultur. Desse måla opnar for salmar. Det gjer også kjennskapet til kyrkjesoga frå oldkyrkja og fram til reformasjonen, både generelt og for Noregs del (LKo6: 7). Det finst salmar i den levande arven frå denne tida. Etter tiande årstrinn skal elevane kunna drøfta kristendommens påverknad i kultur og samfunnsliv, og dei skal kjenna sentrale deler av kyrkjesoga frå reformasjonen og til i dag. Likeins skal dei «beskrive og reflektere over særtrekk ved kunst, arkitektur og musikk knyttet til kristendommen» (LKo6: 8).

Fagfornyninga 2020

Medan *Kunnskapsløftet* 2006 la vekt på læringsmål, er dei fremste honnørorda i *Fagfornyninga* kjerneelement og «djupnelæring» (Udir 2020). Den overordna delen av læreplanen vart vedteken av regjeringa 1. sept. 2017, medan kjerneelementa vart fastsette av Kunnskapsdepartementet 26. juni i 2018 etter ein omfattande høyringsrunde. Korkje i

¹⁵ Hovudområda for 1.–7. trinn er kristendom; sirkumpolare urfolks religionar; jødedom, islam, hinduisme, buddhisme og livssyn; filosofi og etikk. For 8.–10. trinn er «andre urfolks religioner» også tekne med, og «livssyn» er blitt «annet religiøst mangfold og livssyn» Udir.no: *Læreplan i kristendom, religion, livssyn og etikk*.

høyringsdokumentet for KRLE-faget eller i dei vedtekne kjerneelementa er orda «kristendom» eller «kyrkje» nemnde. Difor ventar ein slett ikkje at «salme» skal høyra til vokabularet i utkastet. Dei fem kjerneelementa er «kjennskap til religioner og livssyn», «utforsking av religioner og livssyn», «utforsking av eksistensielle spørsmål og svar», «kunne ta andres perspektiv» og «etisk refleksjon» (*Kjerneelement høring 1918*). Det kan vera mykje å seia om framlegget til kjerneelement, men dei mange opne og vage formuleringane i det stengjer i alle fall ikkje salmen ute.

Under kjerneelementa til kvart fag vert det peika på kva som er den viktigaste endringa frå LKo6 til 2020-planen. KRLE skal bli meir utforskande, og elevane skal få betre øving i å reflektera og læra å ta perspektivet til andre. Om lag halvparten av undervisningstida i KRLE skal framleis brukast på kristendomskunnskap.

I mars 2019 vart utkast til planar for dei ulike faga sende ut på høyring. Høyringsfristen gjekk ut i juni same året. Også desse planane opererer med læringsmål, men færre og opnare enn LKo6. Heller ikkje i utkastet til læreplan for KRLE frå mars 2019 vert det sagt noko om salmar eller songar. Det er i det heile lite konkret om estetiske uttrykk i dette utkastet.

Ønsket om djupnelæring kan etterkomast ved å bruka den religiøse songen og musikken i undervisninga. Her kan ein utforska sjangermessig og historisk, og ein kan jamføra song- og musikktradisjonar i ulike religiøse grupperingar og retningar, både diakront og synkront. LKo6 la vekt på at det ikkje skulle brukast ulike pedagogiske framgangsmåtar for dei ulike trusretningane og livssyna, og dei nye planane endrar ikkje på dette prinsippet. Det estetiske, herunder musikk og poesi, vil heilt naturleg spela ei rolle når elevane skal få kjennskap til det religiøse mangfaldet. Det vil også gi rikeleg med høve til å læra respekt for perspektiva til dei andre.

Fagfornyinga legg opp til at alle fag skal vera relevante for framtida. I rapportar peikar OECD på at *Skills for the 21st century* er naudsynte, men samtidig minner dei om at ingen veit korleis framtida blir (OECD 2018). Difor må det som vert lært og oppøvd i skulen, vera kunnskap og evner som har overføringsverdi frå tid til tid og frå situasjon til situasjon. Borna må få hjelp til å bli sjølvstendige og trygge, samhandlande og tolerante, men også problemløysande og kreative.

Fleire instansar klagar over at det historiske aspektet for dei ulike faga er for svakt i dei nye planutkasta. Det er vanskeleg å forstå og meistra utfordringane i samtida utan å kjenna til fortida. Å møte framtida utan denne ballasta verkar minst like skremmande. I «Begrunnelse for valg og prioriteringene i KRLE og religion og etikk», som følger kjerneelementa, heiter det m.a. at «historiedelen ved religionene» er nedprioritert «til fordel for et samtidsfokus. Samtidig er religion foreslått styrket i historiefaget».¹⁶ Det er rimeleg at religion spelar ei vesentleg rolle i historiefaget, av fleire grunnar. Skal ein få god kjennskap til den religiøse og politiske situasjonen i dag og ha grunnlag for respekt og toleranse, er religionshistoria særskild relevant.

I kjerneelementa vert det lagt vekt på elevane si forståing og utforskning. Margareth Mead talar om *postfigurative*, *cofigurative* og *prefigurative* kultur. Ein postfigurativ kultur er tidlaus på det viset at nye generasjonar lærer av og gjer som dei føregåande. I ein kofigurativ kultur vil dei unge vera nøydd til å utvikla nye livsformer og vera modellar for kvarandre. Ein slik kultur er eit overgangsfenomen, seier Mead, og leier over i ein prefigurativ kultur der det ikkje er nokon å læra av. Førebileta er ikkje klåre, og verdiane er konstant til forhandling (Mead 1970). Dei ulike kjerneverdiane i *Fagfornyninga* med si poengtering av utforskning og forståing har mange fellestrekk med ein prefigurativ kultur. Det er mange gevinstar ved gransking og refleksjon, men planane kan ikkje gå frå det ansvaret det er å definera og formidla nedarva og noverande verdiar i kulturen. Det beste frå den postfigurative formidlinga må bli tilbydd som råstoff når nye generasjonar skal finna sin veg. I overordna del av *Fagfornyninga* heiter det også at «skolen skal gi elevene historisk og kulturell innsikt og forankring, og bidra til at hver elev kan ivareta og utvikle sin identitet i et inkluderende og mangfoldig fellesskap», og avsnittet held fram:

Innsikt i vår historie og kultur er viktig for utvikling av elevenes identitet og skaper tilhørighet til samfunnet. Elevene skal lære å kjenne de verdiene og tradisjonene som bidrar til å samle menneskene i landet. Kristen og humanistisk arv og

¹⁶ «Begrunnelse for valg og prioriteringer i KRLE og religion og etikk» 2008. 1. Udir., okt. 2018. Høyringsutkasta og grunngevingane som følger dei, er korte og upaginerte.

tradisjon er en viktig del av landets samlede kulturarv og har spilt en sentral rolle for utvikling av vårt demokrati. Den samiske kulturarven er en del av kulturarven i Norge. Vår felles kulturarv har utviklet seg gjennom historien og skal forvaltes av nålevende og kommende generasjoner (Kunnskapsdepartementet 2017:6).

Salmane kan bidra både til det historisk-nasjonale, men også til meir globale utsyn. «Menneskene i landet» representerer mange nasjonalitetar og samfunn, men mange av dei deler også eit forhold til religiøs og/eller kristen song og musikk. Sameleis kan samiske tradisjonar og språk bli uttrykte gjennom salmar. *Norsk Salmebok 2013* inneheld salmar på fleire av dei samiske språka.

Barnekonvensjonen slår fast at alle born har rett til åndeleg utvikling.¹⁷ I Toledo-rapporten¹⁸ vert det peika på dei store demokratiske, kulturelle og kunnskapsmessige verdiane ved religionsundervisning. Det vert understreka at lærarar som underviser i religionsfag, må ha god kjennskap til feltet dei skal undervisa i, og vera didaktisk reflekterte og kompetente. Rapporten legg vekt på at religionsundervisninga skal vera «about» og ikkje «in», men understrekar like vel at mange ulike aspekt ved religionane må takast med i undervisninga. Rapporten argumenterer for at alle elevar treng religions- og livssynsundervisning. Komiteen bak rapporten framhevar både samfunnets og individets behov, religionsfagets verdi som kulturberar, fagets verdi som formidlar av forståing, respekt og samhandling på tvers av livssynsmessige skilje, og den støtta faget kan gi den enkelte eleven til å forstå seg sjølv og sitt eige trusgrunnlag (Sødal 2008: 165–166).

Salmar i fleire fag

Salmar er ikkje nemnde spesielt i andre fag enn KRLE i *Kunnskapsløftet*, heller ikkje i musikkfaget. Men i fleire av faga er det vist nokså ope til sjangrar og periodar, slik at ein på ingen måte stengjer salmane ute frå

17 FNs konvensjon om barnets rettigheter [1989] 2003. M.a. artikkel 27.1; 32.1; 23.3..

18 Toledo-rapporten er utarbeidd av ulike ekspertteam frå medlemslanda i Organisasjon for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE). Juristar, teologar og pedagogar sat i komiteen i lag med andre spesialistar på feltet.

skulen. Slike opne kategoriar er vidareførte i *Fagfornyninga*, men dei er endå vagare der.

Ei utfordring for salmebruken er som nemnt at den historiske sida ved faga er svekt i utkastet til 2020-planen. I grunngevinga for kjerneelementa i norsk vert det, som i KRLE, peika på at det «eldre kulturhistoriske stoffet» er redusert for å gi betre høve til djupnelæring. Norrønt og eldre språkhistorie er nedprioritert. «Eldre litteraturhistorie og lesing av tekstudrag er også tonet ned til fordel for grundig arbeid med lengre tekster».¹⁹ Den store stoffmengda som lenge har prega norskfaget, har ført til at ein i for stor grad har tydd til utdrag av større verk, hevdar kritiske røyster. Dette vil ein råda bot på ved å gjera eit grundigare arbeid med færre tekstar. Her kan ein argumentera for salmetekstars bruksverdi, fordi dei er avgrensa i omfang og kan studerast i heilskap. Mange salmar tilbyr ein særskilt god tilgang til både litteratur- og språkhistorie for sine tidsepokar, og gjennom revisjonane kan dei jamvel visa endringar på dei same områda. Planframlegget vektlegg «utforskende tilnærming» som skal ivareta «historiske perspektiver på språk eller litteratur». Salmar og andre eldre tekstar er altså ikkje endeleg ekskluderte. Men det vil krevja ei særskilt interesse frå skulen, lærarane (og/eller læreverka) for at salmar, religiøs litteratur i det heile, eller eldre tekstar skal få rom.

Læreplanane peikar på skulens ansvar som kulturberar- og formidlar. Den generelle delen av *Kunnskapsløftet* slår fast at utviklinga av kvar einiskilds identitet «skjer ved at ein lever seg inn i nedarva veremåtar, normer og uttrykksformer» (LKO6: 4). Difor skal elevane både få kjennskap til nasjonal kulturell arv og til verdsarven. Planen seier også at den «kristne tru og tradisjon utgjer ein djup straum i vår søge – ein arv som sameiner oss som folk på tvers av trusretningar. Han pregar folket sine livsnormer, førestellingsverd, språk og kunst» (LKO6: 3). Verdien av kulturen vert understreka også i generell del av *Fagfornyninga*. Salmane høyrer med til ein levande historisk arv. Ikkje berre i kyrkja, men også elles. Det kjem stadig ut nytolkingar av salmemateriale på plater, og det vert halde konsertar. Før jul tonar salmesong frå høgtalarane på mange kjøpesenter, gjerne i ein «moderne» eller kommersiell versjon.

¹⁹ *Fagfornyninga*. Utkast. 2019. «Kjerneelement». Udir.

I salmeboka finn ein tekstar og melodiar frå oldkyrkja og mellomalderen, frå reformasjonstida, ortodoksien og pietismen. Ein finn tekstar med nasjonalromantiske drag og moderne urima tekstar med gjennomkomponerte melodiar. Spennet er stort og salmeboka er ei rik kjelde for dikt- og songhistoria.

Salmane er del av ein lang tradisjon for fellessong, ein arv som mange ottast vil bli borte om ein ikkje tar vare på han. I samfunnet elles ser ein mange døme på at fellessong er verdsett og praktisert. Det gjer songen berre meir aktuell for skulen, og både KRLE-faget og musikkfaget kan også av denne grunn med frimod dra fram salmane. I musikkfaget vil salmane vera berarar av mykje vakkert frå norsk folkemusikktradisjon, men også frå kyrkjemusikken elles og frå musikktradisjonane frå mange folk og land. Historisk vil salmane i høgste grad vera representative for kva folk har sunge.

I musikktimane kan ein òg sjå på kva som skjer i dansk salmetradisjon mellom Luther (dei eldste danske salmebøkene er frå 1527–29) og Kingo (1634–1703). Dei eldre salmane opnar for ein heilt annan og «taktlaus» syngemåte enn seinare koralar med orgelakkompagnement gjer. Elevane kan undrast over korleis ein kan ha sunge, og finna ut om nokon har skrive noko om dette, og om det finst opptak av slik song. Kanskje blir det jamvel framleis sunge på «gamalt» vis somme stader?²⁰ Kva skjer med musikken og songen når salmar har frie vers og er utan fast rytme?

Det er mange gode grunnar til at salmar framleis bør ha ein plass i KRLE-undervisninga. Det eine er innhaldssida. Salmane gir konsentrert kunnskap om Bibel, trusinnhald og truserfaring.²¹ Den historiske og kulturelle forankringa er tydeleg og sterk. Kristen song og musikk er også døme på aktuelt kyrkjeleg liv både lokalt, nasjonalt og globalt. Salmen sunge og/eller lytta til gir undervisninga ein ekstra dimensjon, ja, kunstoplevingar stundom. Og jamvel om ein må ta omsyn til reservasjonar og fritaksrett, kan dette avgjort la seg gjennomføra. Mange stader vil salmesong ikkje vera noko problem i det

20 T.d. blir den såkalla Kingo-songen framleis praktisert på Færøyane. Det finst fleire opptak av slik song på *Youtube*. Også i eit par forsamlingar i Agder vert Kingo-songen halden i hevd.

21 Bibelforteljande kyrkjesalmar har ein nokså svak tradisjon i Noreg, sjølv om bibelallusjonane i salmetekstane er mange. Danmark har fleire slike tekstar, ikkje minst takka vere N.E.S. Grundtvig.

heile. Foreldre med ulik bakgrunn ønskjer at borna deira skal få læra og bruka songar som dei sjølve eller miljøet ikring er glade i og har brukt, kanskje i generasjonar. Ein skal difor ikkje la skrekken for dei protestane som eventuelt kunne koma, og som media er raske med å formidla, rydda bort verdfullt materiale frå undervisninga. Men sjølv-sagt skal ein halda seg til gjeldande lover og reglar og ta aktuelle spørsmål opp med dei føresette.

Mange salmar er eksistensielle og tek opp tema som gjeld livet: tvil, sorg, uvisse osv. Ikkje minst mykje frå den nyare tilveksten i salmebøkene byr på gode utgangspunkt for samtale og undring i ei tid då «livsmeistering» har kome på timeplanen i norsk skule. Desse salmane kan ein lesa, lytta til og diskutera. Samstundes vert elevane kjende med salmetekstar dei kanskje ikkje møter elles, og dei kan få oppleva at salmebøkene ikkje berre er lagerrom for litterære og kulturelle museumsgjenstandar.

Norsk

Planen for norskfaget i *Kunnskapsløftet* er lite spesifikk når det gjeld forfattarar, og svært open når det gjeld sjangrar. I *Fagfornyninga* er måla lite instrumentelle og detaljerte. Men fordjuping, tolking og jamføring i ei breidde av sjangrar står sentralt. Salmetekstane kan difor godt brukast i norskfaget, og dei vil kunna gi særleg utbytte på fleire område.

Norske litteraturhistorier er varsame med å løfta fram salmediktinga og anna religiøs dikting. Einskildforfattarar som Petter Dass og Dorothe Engelbretsdatter vert presenterte, men ikkje alltid med salmediktinga i fokus. Både Magnus Brostrup Landstad og Elias Blix er omtalte, men Landstad like ofte for innsamlingsarbeidet sitt som for salmediktinga, jamvel om salmearbeidet hans var eineståande på mange måtar, også litterært. Per Thomas Andersen peikar i *Norsk litteraturhistorie* på den store utbreiinga Landstads *Kirkesalmebog* (1870) har hatt, og kor banebrytande boka var, særleg språkleg. Landstad brukte norske ord og uttrykk i salmane sine, og bilete frå norsk natur. Han møtte sterk motbør for slik å bryta med det som hadde vore gjengs i det religiøse språket. Eldre salmar har fleire palmegreiner og oljekvistar enn dei har snøfonner og «gård og

grend».²² I Danmark skreiv N.F.S. Grundtvig den danske naturen med bøketre og nattegalar inn i salmane. Petter Dass hadde gjort det i sine tekstar meir enn 150 år før, men han var ikkje representert i dei offisielle salmebøkene før Landstad. Også Blix sine *Nokre Salmar* (1869 og seinare), og arbeidet med *Nynorsk salmebok*, vert trekt fram i éin spalte i *Norsk litteraturhistorie* (2001) (Andersen 2001:76 og 226).

Ser ein den sparsame litteraturhistoriske omtalen i samband med kva folk har ått av bøker, og brukt av diktarlege tekstar, vil ein tenkja at dette kanskje er noko knapt (Fet 1995). Den nye nynorske litteraturhistoria vier salmediktinga større plass (Sørbø 2018). Den nynorske salmediktinga tilførte salmesongen ein ny vokalklang og friske bilete. Desse salmane var noko mindre bundne av konvensjonane sidan diktarspråket var nytt og tilkomstområda vide. Fleire salmediktarar bør få plass i skulens litteraturundervisning, både av resepsjons- og bokhistoriske grunnar (folk las og song salmar, og dei åtte i høg grad song- og salmesamlingar) og fordi salmane gir døme på framifrå lyrikk frå fleire periodar. Då det til dømes vart etablert ein dansk-norsk morsmåslitteratur på 1600-talet, var salmane heilt i fremste rekkje.²³ Ingen lyrikksamlingar er meir utbreidde enn salmebøkene, og som diktantologiar er dei særers vidtfemnande.

For norskfagets del er det først og fremst to sider ved salmen som gjer denne sjangeren aktuell. Det eine er at det er ein gammal, men framleis særers levande sjanger. Medan mykje av bruksdiktinga elles er døgn-fluger og held låg kvalitet, gjeld dette ikkje for salmar generelt. Noreg har framleis dugande aktive diktarar og komponistar på salmefronten. Salmane er kjende av fleire generasjonar, og dei gir døme på både framifrå kvalitet og lang tids bruk. Mange av tekstane som framleis finst i salmebøkene, høyrer med blant det fremste i lyrikkhistoria, og mange viktige forfattarar har skrivne salmar. Det finst også fleire døme på dikt frå andre kontekstar enn dei kristelege, som har fått plass i salmebøkene. *Salmebok 2008* hadde rett nok langt fleire slike enn dei som til slutt kom med, men også i *Norsk salmebok 2013* finn vi ei rekkje tekstar som er henta

22 Landstad, Magnus Brostrup, 1856: «Fra fjord og fjære» bl.a. i *Norsk salmebok 2013*: Nr.50.

23 Ein kan peika på arbeidet til Anders Arrebo (1587–1637), og før han Hans Christensen Sthen (1544–1610). Seinare Thomas Kingo (1634–1703) som var samtidig med Dorothe Engelbretsdatter (1634–1716) og Petter Dass (1647–1707).

frå ulike diktsamlingar.²⁴ Dette har skapt ein del diskusjon, t.d. meiner somme at Arnulf Øverland nok ikkje ville vore glad for å vera blant salmediktarane.²⁵ Andre spørsmål som har vore framme, er om Alf Prøysens julekveldsvise («Nå har vi vaske gølv») kan vera salme, om siste strofa i Jakob Sandes «Det lyser i stille grender» skulle vera med osb.²⁶ Slike diskusjonar knytte til både opphavsrett og endring av kontekst vil ungdomsskuleklassar godt kunna ta del i.

Eit anna forhold som gjer salmane spennande å arbeida med, er tekst-historia. Salmane har vore sette på som kyrkja sin eigedom. Ein har difor endra både tekstar og melodiar frå bok til bok, av og til utan omsyn til opphavshistoria. Stundom kan det vera vanskeleg å etablera ein originaltekst, andre gonger er nyare versjonar av salmen så ulike den opphavlege at ein kan spørja seg om det kan forsvarast å seia at dette er det same verket. Å jamføra tekstar frå ulike epokar og salmebøker på deira veg gjennom omsetjing og revisjon gir gode innsyn i språkhistorie og litteraturhistorie, smakshistorie og kyrkjesoge. I norsktimane kan ein t.d. diskutera kvifor eit ord som «sød» eller «søt» etter kvart blir borte frå mange salmar.²⁷ Når skjer det, og kva kjem i staden? Ein kan diskutera kvifor ein ikkje held på formuleringar som at Kristus «Manddom tog».²⁸ Kva ord brukar ein i staden? Kvifor er «gods, ære, barn og viv» ikkje høveleg i dagens kyrkje?²⁹ Det kan drøftast om salmane har fått eit meir, eller tilstrekkeleg, inkluderande språk med dei endringane som er gjorde. Luthers salme som i Kingos salmebok bad om vern mot «Pavens og Tyrckens Mord»;

24 «Det er den draumen» av Olav H. Hauge var eitt av dikta som vart tonesett og foreslått teke med i *Salmebok 2008*. I *Norsk Salmebok 2013* finn vi m.a. Jan Inge Sørbøs oktoberdikt frå samlinga *Blåmalar og litt lakkerar* (1993).

25 Øverland har skrive teksten til nyårssalmen «Snehvit er natten», nr. 838 i *Norsk Salmebok*, 2013.

26 Eit anna dikt det var strid om då ein arbeidde med utkastet til ny salmebok for Den norske kyrkja, var Nordahl Griegs «Til ungdommen» som vart mykje brukt etter terroråta 22. juli 2011. Songen var med i *Salmebok 2008*: 221, men kom ikkje med i *Norsk salmebok 2013*. (Sjå t.d. *Dagbladet* 17.april 2012: 2.)

27 Eit døme: Thomas Kingo sin salme «O Jesu, søde Jesu, dig», som er ein takkesalme for natt-verden, blir endra i *Landstads reviderte Kirkesalmebog* (1926) til «O Jesus Krist, vår Herre kjær» (nr.711), og er sidan endra fleire gonger. I NoS85 lyder det t.d. «Å Jesus, kjære Jesus deg» (nr. 637).

28 Eit døme frå «Kingos salmebok» (1699): «O Jesu/ du som Manddom tog/ Hielp os at see og kiende» i salmen «Vær trøstig Zion/ Jesu Brud» (88), ei formulering som M.B. Landstad vidarefører i si *Kirkesalmebog* (1870) nr. 194,6.

29 Sluttstrofa i Martin Luthers salme «Vår Gud han er så fast ei borg».

er sjølvsagt endra. Når skjedde endringa, kvifor, og til kva?³⁰ Eit mindre typisk norskfagleg spørsmål vil det vera å diskutera kvifor *Evangelisk-kristelig Psalmebok* (1798)³¹ endra så mykje av t.d. Thomas Kingos biletbuk. Men om somt av dette omhandlar teologiske og samfunnsmessige spørsmål, handlar det i høg grad også om estetikk og språk!

Ein kan også studera korleis den metriske utviklinga har vore, frå dei eldste tekstane der ein freista kopiera latindiktingas kvantitetsprinsipp. Her var det lengda på stavinga som avgjorde det metriske mønsteret. Seinare fekk ein aksentuerande metrikk der det er stavingstrykket som er avgjerande, slik vi kjenner det frå dei fleste skulesongar. Å studera bearbeidingane av ein Luther-salme vil vera instruktivt. Ein kan jamføra Luthers tekstar med omsetjingane av dei og sjå når salmebøkene får tekstar med fast rytme. Ein kan også vurdere om dei metriske endringane samsvarer med diktinga elles.

Også rimmonstera er endra. Når ein tar omsyn til rimtvang og rimmeistring som ein t.d. finn i barokken, ser ein at uttalen av orda må ha vore annleis enn i dag; såleis gir salmen innblikk i delar av historia til det munnlege språket.

Eg vil også peika på det innsteget salmane gir til grannespråka, som *Fagfornyninga* løftar fram. Våre eldste salmar hadde vi felles med Danmark. Det var der salmebøkene vart utgitte, og diktarar både i Noreg og Danmark skreiv på dansk. Berre få nordmenn var representerte i dei eldste salmebøkene, og dei var gjerne geistlege som budde i Danmark. Petter Dass kom først med i M.B.Landstads salmebok i 1870. Dorothe Engelbretsdatter greidde å oppnå «copyright» frå kongen på eigne verk og selde ei tid meir enn nokon andre forfattarar i Danmark-Noreg. Men ho var ikkje mykje representert i salmebøkene, og er ikkje med i den siste salmeboka for Den norske kyrkja. Luthers salmar og andre av salmane frå reformasjonsåra, og

30 Salmen «Gud hold oss oppe ved ditt ord» (Norsk Salmebok 2013, 566) byrja opphavleg slik (i «Kingos salmebok»): «Beholt os/ HErre/ ved dit Ord/ Og styr Pavens og Tyrckens Mord». Slik skriv også Luther sjølv i det han kallar «Ein Kinderlied, zu singen, wider die zween Ertzfeinde Christi und seiner heiligen Kirchen, der Bapst und Türken, etc.» Sjå omtale i Holter, Stig Wernøe 2011. *Nytt norsk salmeleksikon* b.I: 439 ff.

31 *Evangelisk-kristelig Psalmebok* (1798) var sterkt prega av rasjonalismen. Salmane frå tidlegare tider vart avkorta, og biletbukene vart endra i rasjonalistisk lei. Språklege bilete av smerte, død og lidning (som både Thomas Kingo og mange andre eldre salmediktarar brukte) vart omskrivne og fjerna.

salmar frå den lutherske ortodoksien og seinare pietismen, kom inn i norsk kyrkjesong via Danmark. Til dømes har fleire av våre høgast skatta julesongar opphavleg dansk tekst. Men det kan vera interessant å sjå på korleis somme av dei har fått norske folketonar og såleis er knytte til den heimlege tradisjonen. Enkelte av Hans Adolph Brorsons salmar har opp mot 14–16 forskjellige folketonar. Dette viser at det har skjedd ein mental «adaptsjons- og adopsjonsprosess» som går ut over vanleg omsetjingspraksis.

Den engelskspråkelge songtradisjonen nådde fram i lågkyrkjelege miljø før han kom med i offisielle salmebøker. Dette gjeld også mange av dei svenske songane, ikkje minst songar frå dei store svenske vekkingsrørslene. I salmeboka frå 2013 er somme av dei svenske songane gjengitte på originalspråket (og jamvel nokre av dei engelske), medan alle danske tekstar er fornorska. I skulen kan ein diskutera kvifor, og ein kan studera kva for endringar som er gjorde. Ein kan også jamføra dei ulike nordiske versjonane av dei same salmane og sjå om salmebokredaksjonane i dei enkelte landa har gjort ulike val. Likeins kan ein jamføra bokmåls- og nynorskversjonane til dei salmane som finst i begge språkformene.

Mykje av arbeidet med jamføring av tekstversjonar, med bakgrunnen for at bøkene vart til og den historiske samanhengen dei kom ut i, vil også samsvara godt med *Fagfornyninga* sitt ønske om at elevane skal undra seg, studera, forska og reflektera. Ei rekkje andre historiske perspektiv kan også trekkjast inn, perspektiv som òg er gyldige for andre fag enn norsk. Salmane har jo det særlege ved seg at dei framtrer i ulike versjonar gjennom historia. Dei gir difor gode døme på språkhistorie og smaks- og stilhistorie.

Demokrati- og samfunnshistorie

Salmens konsoliderande og inspirerande bruk kan også gi gode innsteg til ytrings- og demokratihistoria i samsvar med *Fagfornyningas* ønske om å styrkja religionens plass i samfunnsfaget. Allereie *Det nye testamentet* oppmoda dei første kristne til å setja mot i, rettleia og undervisa kvarandre med song.³² Frå oldkyrkja finst forteljingar om at songen konsoliderte kristne grupperingar og styrkte fellesskapet i tider med motstand

³² Ef 5,19, Kol 3,16.

og prøvingar, som når biskop Ambrosius samla kyrkjelyden og song medan kyrkja var kringsett av barnekeisarens soldatar (Bongers 2011: 373). På 1400-talet brukte husittane i Praha fellessongen der jamvel kvinner og born fekk delta, som offentleg ytring mot pavemakta (Øystese 2015). Martin Luther såg verdien av at folk fekk syngja den rette læra gjennom songar på sitt eige språk og melodiar som dei kunne frå før. For han var salmane både eit ledd i messa der det allmenne prestedømmet vart realisert, og ein pedagogisk reiskap for reformtankane. Dei fungerte som ytring og som protest. Då ein mann song og selde Luther-salmar på torget i Magdeburg, vart han arrestert. Men ei stor folkemengde gjekk til rådhuset og kravde han fri, og dei fekk viljen sin (Grøm 1995:77).

Somme har hevda at reformasjonen vart sunge inn i Noreg (Grøm 1995). Nokre av dei eldste vitnemåla frå norsk reformasjonshistorie handlar om korleis salmar vart lærte, brukte og spreidde jamvel før den lutherske kristendommen offisielt var innført i Danmark-Noreg (noko som skjedde i 1536–37). Val av songbøker og -repertoar bidrog også til etablering og konsolidering av den pietistiske lekmansrørsla i Noreg, som i Danmark, der dei song Kingo i kyrkja og Brorson i heimen. På liknande vis pregar og definerer lovsongen no i høg grad ungdomsforsamlingar. Under krigen samla kyrkjelyden seg utanfor Nidarosdomen då prost Arne Fjellbu vart nekta å forretta gudsteneste der av okkupasjonsmaktene. Forsamlinga song Luther-salmen «Vår Gud han er så fast ei borg» (Håvik 2008:62-67). Somme songar, rett nok ikkje så mange salmar, fekk også mykje å seia etter terroråta 22. juli 2011.³³ Går ein utanlands, er døma svært mange på den samlande og styrkjande verknaden salmar og religiøs song har hatt. Det er nok her å visa til tradisjonen med *negro spirituals*.

Salmens framtid i skulen

Ei utfordring for bruk av salmar i skulen er at dei hamnar mellom dei religiøse litterære tekstane (og i den kristne musikktradisjonen) som sjeldan kjem innanfor den litterære (og skulemusikalske) horisonten. For

33 Bruken av «Til ungdommen» av Nordahl Grieg etter 22. juli førte til sterk argumentasjon for at denne songen burde koma med i salmeboka som var under arbeid.

KRLE-fagets del er salmens moglegskapar svekte av at mange lærarar har lita utdanning i religionsfag. Ein må aktivt velja utdanning i KRLE om ein skal kvalifisera seg betre i faget. Ved mange skular har ein ikkje høve til å tilsetja slik at ein har særskilt undervisningskompetanse i alle fag, særleg gjeld dette mindre skular og «små» fag. Ein kan difor heilt mangla kvalifiserte KRLE-lærarar ved somme skular. Når dette vert kombinert med ein etter kvart stor otte mange stader for å trø feil i forhold til kva som er innafor eller ikkje av kristen og religiøs song i skulen, er det lett å velja salmen bort. Ein gjennomgang av fleire religionsdidaktiske grunnbøker for lærarskulen viser også at svært få av dei gjennomgår temaet kristen song og salme særleg grundig.³⁴ KRLE-faget er omfattande, og det blir fort plassmangel.

Då satsar ein ikkje stort på noko som er marginalisert i planane, i alle fall ikkje om ein ikkje har særleg interesse for det. Læreverka i KRLE inneheld heller ikkje så mykje om salmar, endå det finst nokre døme på at ein omhandlar songen og musikkens plass i religionen.³⁵ Verdfullt nett-supplement kan også finnast når det gjeld salmar.³⁶

Det er mange gode grunnar til å syngja i skulen; både estetiske, historiske, kulturelle, kunnskapsmessige, psykologiske og sosiale. Det er gode grunnar til å ha ein solid felles stamme av songar som elevar og lærarar kan henta tilfang frå. Det er også sær gode grunnar til at det skal vera salmar mellom desse songane; både historiske, kulturelle, språklege, musikalske, faglege og eksistensielle grunnar. Nyare læreplanar ber ikkje akkurat salmane fram på gullstol. Men det er heller ingen alvorlege hindringar i vegen for at salmar kan brukast både i KRLE-faget, norskfaget,

34 Eitt unntak er Helje Kringlebotn Sødals *Religions- og livssynsdidaktikk* (2009), som gjer godt greie både for det som er mogleg og det ein må syta for av reservasjonsrett. Cappelens læreverk har t.d. eit kapittel med overskrifta «Jesus i musikken», der målet er at eleven skal kunna forklara korleis kristen tradisjon kan ha inspirert musikk.

35 Cappelens læreverk har t.d. eit kapittel med overskrifta «Jesus i musikken», der målet er at eleven skal kunna forklara korleis kristen tradisjon kan ha inspirert musikk.

36 Cappelen Damm har for eksempel tillegg til sitt lærestoff der «Salmene – en kulturskatt» er overskrift. Ein undertittel er «Norsk salmebok, et kulturdokument». Nettsida gir ei viss oversikt over salmehistoria og presenterer fleire salmar og salmediktarar. Sida slår fast, i tråd med *Kunnskapsløftet* si framheving av kulturhistoria, at «salmeboka er en viktig del av den felleskulturelle arven i Norge, og vi sier at den er en kulturbærer». Ei rekkje salmar finst som lydseksempel i ein klikkmeny med musikk, både med og utan vokal slik at ein kan velja om ein vil lytta eller syngja med. <http://krlenett.cappelendamm.no/enkel/seksjon.html?tid=1817419>: 23.10.18.

historie- og samfunnsfaget og musikkfaget. Den beste måten å formidla salmen på er gjennom musikk og song (Breistein 2010: 236–237). Attåt dette kan ein nytta ei rekkje arbeidsmåtar for å fremja salmekunnskap og -forståing. Men dersom lærarane skal få både frimod og kunnskaps- og metoderikdom nok, må dei, eller vi, som kjenner salmetradisjonen og ser verdien av han, løfta salmane fram og gjera stoffet tilgjengeleg og klart til trygg bruk.

Toledo-rapporten understrekar at det er viktig at elevane får undervisning i og om religion, tru og livssyn (Sødal 2008:165ff). Menneskerettane med barnekonvensjonen, som har fått status som lov i Noreg, framhevar borns rett til trusopplæring. I denne opplæringa bør estetiske kvalitetar og opplevingselement brukast i undervisninga, som i dei fleste andre fag og emne. Noko anna gir eit inntørka og feilaktig bilete av kva religionane, i dette tilfellet kristendommen, står for.

K. E. Løgstrup sukkar at «... det er uoverkommelig at holde skole» (Løgstrup 1987:44). Å finna ein fornuftig og god plass til salmar bør likevel ikkje vera heilt uoverkomeleg.

Litteratur

- Andersen, Per Thomas 2001. *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Beckmann, Hege Bjørnestøl og Ingunn Folkestad Breistein: «Tør du synge den sangen fortsatt?». *Bruk av sang og musikk i KRL-fag og skolehverdag – en forskningsrapport*. KRLnett januar 2007.
- Begrunnelse for valg av kjerneområder* 1918. Oslo: Utdanningsdirektoratet.
- «Begrunnelse for valg og prioriteringer i KRLE og religion og etikk». 2018 (oktober). www.udir.no.
- Bibelen* 2011. Nynorsk utgåve. Oslo: Det Norske Bibelselskap.
- Björnson, Bjørnstjerne 1880. *Digte og Sange*: 112–113. København: Gyldendalske Boghandels Forlag.
- Blix, Elias 1869–1883. *Nokre salmar*. Kristiania. Det norske Samlaget.
- Breistein, Ingunn Folkestad 2010. «Sang og musikk i skolens religionsundervisning 1969–2009». Svein Rise (red.). *Danningsperspektiver. Teologiske og filosofiske syn på danning i antikken og i moderne tid*: 223–239. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Bongers, Emma-Elze 2011: «Folkefrelsar til oss kom». Stig W. Holter mfl. (red.) 2011. *Nytt norsk salmeleksikon*, bind 1. Trondheim: Tapir akademisk forlag. 373.

- Den forordnede ny Kirke Psalme Bog* (Kingos salmebok) 1699. København.
(Og seinare utgåver.)
Ellingsen, Ingemann 1980. *I Guds hus. Lærebok i liturgikk*. Oslo:
Andaktsbokselskapet.
- Evangelisk-christelig Psalmebog til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt*. 1798. København.
- Fet, Jostein 1995. *Lesande bønder. Litterær kultur i norske allmugesamfunn før 1840*.
Oslo: Universitetsforlaget.
- FNs konvensjon om barnets rettigheter. 1989. Ratifisert av Norge 1991. Revidert
2003. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf
- Friestad, Erlend 2017: «Neste debatt: Julesanger». *Vårt Land* 21.des. 2017.
- Grøm, Ragnar 1995. *Guds Rike Vi Beholder. Salmedikteren Martin Luther 1483–1546*.
Norges Kirkesangforbund.
- Gundem, Bjørg Brandtzæg 2011. *Europeisk didaktikk. Tenkning og viten*.
Oslo: Universitetsforlaget.
- Hagesæther, Gunhild, Signe Sandsmark og Dag-Askild Bleka 2000. *Foreldres, elevers
og læreres Erfaringer med KRL-faget*. Bergen: NLA-forlaget, Norges forskningsråd.
- Holter, Stig 1991. *Kom, tilbe med fryd. Innføring i liturgikk og hymnologi*. Oslo: Solum
forlag.
- Holter, Stig mfl. (red.) 2011–2018. *Nytt norsk salmeleksikon*, bind I–IV, Trondheim:
Tapir og Bergen: Fagbokforlaget.
- Håvik, Åge 2008. «Anti-nazistisk markering utenfor Nidarosdomen 1942». Sven-
Åke Selander og Karl-Johan Hansson (red.). *Martin Luthers psalmer i de nordiska
folkens liv. Ett projekt inom forskarneätverket Nordhymn*: 62–67. Lund: Arcus.
- Jensen, Gustav 1926. *M.B. Landstads kirkesalmebok revidert og forøket av stiftsprost
Gustav Jensen med bistand av en komité*. Oslo: Andaktsbokselskapets forlag.
- Jonsson, Tor 1948. *Jarnnetter*: 86. Oslo: Noregs Boklag.
- Kjerneelement høring* 2018. Oslo: Utdanningsdirektoratet.
- Krlenett <http://krlenett.cappelendamm.no/enkel/seksjon.html?tid=1817419>: 23.10.17
- Kunnskapsdepartementet 2017. «Overordnet del – verdier og prinsipper for
grunnopplæringen».
- Kunnskapsløftet. Læreplanverket (LK06)* 2006 . Oslo: Utdanningsdirektoratet.
<https://www.udir.no/>.
- Landstad, Magnus Brostrup 1870. *Kirkesalmebog efter offentlig Foranstaltning samlet
og udarbejdet ved M.B. Landstad*. Kristiania.
- Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen (L97)* 1996. Oslo: Det kongelige kirke-,
utdannings- og forskningsdepartement.
- Løgstrup, Knud Ejler 1987. *Solidaritet og kærlighed. Essays*. København: Gyldendal.

- Mead, Margareth 1970. *Culture and Commitment, A Study of the Generation Gap*. The Bodley Head publisher. London. Norsk utgåve: *Broen over generasjonskløften. Et spørsmål om kultur og engasjement*. 1971. Oslo Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget. Norsk omsetjing ved Randi Valen.
- Mowinckel, Sigmund 1927. «Salmeboken og gudstjenestesalmen». *Norsk teologisk tidsskrift* hefte 3: 145–185.
- Mønsterplan for grunnskolen (M74)* 1974. Oslo: Aschehoug.
- Mønsterplan for grunnskolen (M87)* 1987: 102–120. Oslo: Aschehoug.
- Norsk Salmebok* 1985. Oslo: Verbum.
- Norsk salmebok* 2013. Bergen: Eide forlag.
- Nynorsk salmebok for kyrkja og heim og møte* 1925. Bjørgvin: A/S Lunde & CO.s forlag. (Og seinare utgåver.)
- OECD 2018. The Future of Education and Skills. *Education 2030*.
- Rasmussen, Tarald og Einar Thomassen (red.) 1999: *Kildesamling til Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering. Tilleggshäfte*. Oslo: Nasjonalt læremiddelsenter.
- Rong, Marit 2015: «Salmer i kirke og skole». *Prismet* nr.4: 203–220. Oslo: IKO.
- Rong, Marit 2017. «Juletrengang i skolen – religiøs praksis?» *Religion og livstolkning – en blogg fra forskere ved Høgskulen på Vestlandet*. *Forskning.no* 18.des. 2017, også gjengitt på «Verdidebatt» i *Vårt Land*.
- Rong, Marit og Stig Wernøe Holter 2014. «Mellom kultur og tro. Salmene i skolesangbøkene». Fred Ola Bjørnstad mfl. (red.). «Med sang» *Perspektiver på norske skolesangbøker etter 1814*: 64–92. Oslo: Novus forlag.
- Røshol, Jan 2007: *Bruk av salmer i KRL-faget*. Hovedfagsoppgave i religionsdidaktikk ved NLA, Bergen.
- Salmebok 2008. Forslag til ny norsk salmebok. Del 1: De nye salmene*. Bergen: Eide forlag.
- Skyum-Nielsen, Erik 2014: «Salmen som genre». Peter Blaslev-Clausen og Hans Raun Iversen (red.): *Salmesang. Grundbog i hymnologi*: 15–26. København: Det Kgl. Vajsenhus' Forlag.
- Sødal, Helje Kringlebotn 2008. «Toledo-rapporten». *Prismet* 3:165–170. Oslo: IKO.
- Sødal, Helje Kringlebotn 2009. *Religions- og livssynsdidaktikk. En innføring* (4.utg.). Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Sørbø, Jan Inge 2018. *Nynorsk litteraturhistorie*. Oslo: Samlaget.
- Toledo Guiding Principles on Teaching about Religions and Beliefs in Public Schools. Prepared by ODIHR Advisory Council of Experts on Freedom of Religion or Belief*. 2007.
- Udir 2020. *Fagfornyelsen*.

ARTIKKEL 7

Wiik, Pål og Ragnhild Bakke Waale 2007: *Under samme himmel. 3. Elevbok.*

Oslo: Cappelen. 83.

Winje, Geir 2006: «Metodisk arbeid med religionenes musikk i KRL»,

<http://www.geirwinje.no/files/metodikk-musikk-religion.pdf>

Øystese, Martin 2015 *Med ordet som våpen. Husittane og ålmenta*, masteravhandling,

UiB, <http://bora.uib.no>